

UPOZNAVANJE KOPTA I NJIHOVA EKUMENIZMA S KATOLIČKOM CRKVOM

Ivan Macut – Dinko Aračić, *Koptska pravoslavna Crkva. Povijest-doktrina-ekumenizam*, Zagreb: KS, 2023., 222 str.

Knjiga *Koptska pravoslavna Crkva. Povijest-doktrina-ekumenizam*, koju su uredili Ivan Macut i Dinko Aračić, sadržava dva vrlo iscrpna dijela u kojima je predstavljena sva bogata teološka povijest ove pretkalcedonske Crkve, ali i njezina ekumenska djelatnost.

Prvi dio ove studije donosi nam kratak pregled povijesti Koptske pravoslavne Crkve, njezin nauk, liturgiju, te sakralnu umjetnost i njezin ekumenski dijalog s Katoličkom Crkvom, ali i s drugim Crkavama i crkvenim zajednicama, dok drugi dio donosi razne dokumente koji predstavljaju službeni ekumenizam između Koptske pravoslavne Crkve i Katoličke Crkve od pape Pavla VI. do pape Franje, ali i ekumenizam pravoslavnih Crkava na Bliskom Istoku. Svakako da taj drugi dio u konačnici predstavlja prikaz dobrih plodova sveg ekumenskog gibanja nakon Drugog vatikanskog koncila.

Autori ove studije, dakle, oslanjajući se prije svega u uvodnim mislima (str. 9-17) na radove koje nam je četrdesetih godina prošlog stoljeća ostavio prof. Kamilo Dočkal, zagre-

bački svećenik i profesor, predstavljaju pretkalcedonsku povijest ove Crkve, kao i njezino nazivlje.

Povijest Koptske Crkve

Koptska pravoslavna Crkva baštini dugu povijest koja se nadovezuje na povijesne informacije vezane uz Aleksandra Makedonskog koji 332. godine pr. Kr. utemeljio grad *Aleksandriju*, buduće biskupsko sjedište Aleksandrijske patrijaršije. Nakon Aleksandrove smrti, taj će prostor pripasti dinastiji Ptolomejevića koja će vladati do tridesetih godina prije Kristova rođenja kada će taj prostor osvojiti Oktavijan August pobjeđivši Marka Antonija i Kleopatru, zadnjeg potomka dinastije Ptolomejevića. Već zarana će kršćanstvo na tom prostoru posijati klicu evanđelja tako da će u budućem Bizantskom Carstvu Aleksandrija imati veliku važnost. Ne smijemo zanemariti činjenicu da je upravo u Aleksandriji nastao grčki prijevod Starog zavjeta nazvan *Septuaginta* koji će najvećim dijelom koristiti i prvi kršćanski evangelizatori (str. 21-22).

Premda nemamo sigurnih povijesnih informacija o dolasku kršćanstva na prostore Aleksandrije, tradicionalno se drži da je na tom području propovijedao sv. *Marko evanđelist* kojem se duguje (oko 65. godine) i utemeljenje biskupske katedre u Aleksandriji. Nakon toga samo su se „množili“ duhovni plo-

dovi ove Crkve koja će iznjedrili mnoge mučenike kako u prvim kršćanskim vremenima (Petar I., patrijarh, Katarina Aleksandrijska i dr.), tako i u modernom vremenu koji su nažalost plod ekstremističkih islamističkih skupina (str. 23-32).

No, nije samo „krv mučenika sjeme kršćanstva“, kako veli Tertulijan (*Apologeticum*, 50,13, CCL I,171). U Egiptu, kao kolijevci Koptske pravoslavne Crkve sa sjedištem u Aleksandriji, nastalo je i *monaštvo* kao glavni duhovni pokretač i poticaj na nasljedovanje siromašnog Krista i kao put postizanja svetosti. Zato se ovdje ne mogu zaobići neka imena poput Antuna Pustinjaka, Pahomija, te Makarija i Šenude iz Atirpe kojima je zajedničko upravo potpuno nasljedovanje Krista te život u jednostavnosti i trajnoj povezanosti s Bogom (str. 32-42).

Aleksandrija se od svojih početaka predstavila tada poznatom svijetu kao grad kulture i znanja. Ostala je u povijesti poznata i Aleksandrijska knjižnica. Tako se u svojoj povijesti morala suočiti i s različitim teološkim strujama koje su izvršile vrlo jak napad na jedinstvo Velike Crkve: *gnosticizam*, koji je naglašavao radikalni dualizam u vidu suprotstavljenosti dobrog i zlog počela te spasenja samo s pomoću gnoze (znanja); zatim, tu je bio i *doketizam* koji je naučavao kako Gospodin naš Isus Krist nije posjedovao stvarno tijelo, nego nekakvo prividno. Slijedom toga ni

njegovo trpljenje na križu nije bilo stvarno, nego samo prividno, kao i uskrsnuće tijela. Nadalje, tu je bio i *arijanizam* koji je nijekao Gospodino stvarno boštvo čineći od njega obično stvorenje; *nestorijanizam* je „dijelio“ Krista govoreći kako postoje Sin Božji i sin Marijin kao dva subjekta te *monofizitizam* (stvarni) koji je govorio o stapanju te potpunom miješanju Kristove božanske i ljudske naravi tako da Krist ne bi bio pravi Bog i pravi čovjek, nego „nešto treće“ (str. 43-50).

Aleksandrija je i domovina prve kršćanske *katehetske škole* koja je dala iznimna imena kršćanske povijesti poput Klementa Aleksandrijskog, Origena, Atanazija Velikog te Ćirila Aleksandrijskog - koji se jednako cijene i u Katoličkoj Crkvi. S tim imenima ulazimo u bizantsku povijest Egipta i Koptske Crkve. U tom vremenu došlo je do unutarcrkvenih sukoba vezanih uz *koncile u Efezu (431. godine) i Kalcedonu (451. godine)*. Odluke ovog potonjeg odbacila je Koptska pravoslavna Crkva, što će dovesti do rascjepa među koptskim kršćanima na *miafizite* i *melkite* tako da će se uspostaviti i *dva patrijarhata: koptski te bizantski*, odnosno grčko-pravoslavni (str. 50-61). Takvo će stanje razdijeljenosti pogodovati *arapskom osvajanju* u VII. stoljeću nakon čega će uslijediti i islamizacija Egipta. Koptski će jezik biti potisnut i zamijenjen arapskim, a patrijaršijska stolica premještena u Kairo. Prema popisima iz osmanlij-

skog perioda iz XVI. stoljeća svega 10% populacije bilo je nemuslimansko (str. 61-66).

Kao početak modernog doba uzima se *Napoleonov pokušaj osvajanja Egipta* krajem XVIII. i početkom XIX. stoljeća. No, krajem XIX. i početkom XX. stoljeća, kada se osjećala znatna vjerska i politička podijeljenost egiptaskog društva, prestaje britanska kolonijalna vlast nad Egiptom te on postaje *republikom* s punom neovisnošću sredinom XX. stoljeća. To je svakako utjecalo i na status Kopta koji su, premda manjina, ipak doživjeli napredak u obnovi teološke naobrazbe. No, ipak netrpeljivost ekstremističkog dijela muslimana rezultirala je velikim iseljavanjem Kopta po svijetu. *Današnje statistike* pokazuju da od ukupnog broja stanovnika Egipta oko 6% čine kršćani različitih kršćanskih denominacija. Ta se brojka, međutim, razlikuje od crkvene prema kojoj Koptska pravoslavna Crkva ima oko 15 milijuna vjernika. Prema podatcima CIA-e iz 2012. godine udio Kopta čini oko 7,5 milijuna. Osim toga oko 250 000 je protestanata, katolika oko 140 000, oko 10 000 grčkih pravoslavaca, kao i kršćanskih Arapa, te oko 5000 Maronita i 2000 Armenaca (str. 66-81).

Nauk Koptske pravoslavne Crkve

Autori u daljnjem tekstu predstavljaju nauk Koptske pravoslavne Crkve koju su priručnici iz prošlih stoljeća definirali kao „monofizit-

sku“. Međutim, Kopti preferiraju više naziv „mifafizitska“ jer se odnosi na formulu „jedna utjelovljena narav božanskog Logosa“ (μία φύσις τοῦ θεοῦ λόγου σεσαρκωμένη) u kojoj pojam „narav“ (φύσις) identificiraju s pojmom hipostaza (osoba, ὑπόστασις). No, iz *susreta pape Pavla VI. i patrijarha Šenude III.* (u svibnju 1973.) razvidno je da su razlike bile kulturološke i terminološke naravi, a ne teološke. Zato je taj susret bio „sudbonosan“ jer se do tada Koptsku pravoslavnu Crkvu držalo raskolničkom i krivovjernom. Do toga je, naime, došlo tijekom povijesnih rasprava IV. i V. stoljeća te je posebno vezano uz *kristološke kontroverzije* koje su započele s dvojicom patrijarha – Ćirilom Aleksandrijskim i Nestorijem Carigradskim. Ćiril se usprotivio Nestorijevoj postavci da je Blažena Djevica Marija tek „Kristolodica“ ili pak „Čovjekorodica“. Za Ćirila je Marija uistinu „Bogorodica“ jer ako bi bila tek „Kristolodica“ ili „Čovjekorodica“, onda bi bila dva Krista, a ne jedan. Efeški koncil je jasno definirao da je *Marija Bogorodica* jer je rodila Isusa Krista koji je pravi Bog i pravi čovjek (str. 83-102).

No, tu nije bio kraj kristološkim raspravama jer je na scenu, nakon Ćirilove smrti, stupio jedan carigradski arhimandrit imenom *Eutih* koji je naučavao potpuno miješanje dviju Kristovih naravi. Zbog toga će se sazvati Kalcedonski koncil koji će donijeti nauk o „*hipostatskom ujedinenju*“ prema kojem mi kontempliramo dvije Kristove naravi u jednoj hipostazi

(osobi). Time su se trebale okončati kristološke rasprave, no ova formulacija zbog terminološke nejasnoće nije prihvaćena u Aleksandriji. Tako razilaženje između miafizita i kalcedonista nije došlo zbog sadržaja vjerovanja, nego zbog njegova izričaja. Na taj način se produbio jaz označivši početak najduže podjele među kršćanima u povijesti Crkve (str. 103.-107).

Što se tiče nekih pojedinosti nauka Koptske Crkve, važno je naglasiti kako oni kao teološku osnovu uzimaju Sveto pismo te apostolsku Tradiciju i predaju crkvenih otaca i pisaca. Tako im je zajedničko sa svim ostalim kršćanima ono što je sadržano u prva tri koncila: Nicejski (325. godine), Prvi carigradski (381. godine) i Efeški (431. godine). Uza sve to s ostalim kršćanima dijele i nauk o sakramentima, Apostolsko vjerovanje, mariološki nauk te kult svetaca i relikvija. Glede ekleziologije tumače da je svaka patrijaršija neovisna te tu ističu postojanje četiri patrijarhata po uzoru na četiri evanđelja: Rim, Aleksandrija, Antiohija i Efez. Imaju zanimljiv nauk o anđelima, a pitanje *Filioque* gledaju kao otvoreno teološko tumačenje. Ne priznaju to kao dogmu, ali ne smatraju ga ni herezom. Ipak, drže se izvornog Nicejsko-carigradskog simbola vjere prema kojem Duh Sveti proizlazi (samo) od Oca preko Sina približavajući se pravoslavnom tumačenju tog pitanja (str. 107-112).

Liturgija i sakralna umjetnost

Koptska parvoslavna Crkva ima vlastitu liturgiju koju nazivaju „koptskom“ ili „aleksandrijskom“. Izvorno je napisana na grčkom jeziku pa je s vremenom prevedena na koptski i arapski. Crkve su okrenute prema istoku s oltarom u sredini. Crkva se sastoji od tri dijela: oltar, lađa i predvorje. Liturgija je prožeta pjevanjem napjeva koji se prenose s koljena na koljeno. Euharistijsko slavlje sastoji se od tri dijela: prvi dio je svećenička molitva popraćena pranjem ruku, zatim slijedi procesija sa svijećama oko oltara; drugi dio je služba riječi koja se vrši uz kađenje te čitanje Svetog pisma sa životopisom svetaca; a treći dio je predanafora, anafora, pristup oltaru, ispovijest vjere, molitva *Očenaša* te poljubac mira i pričest (str. 113-116).

Anafora, euharistijska molitva, označava zahvalu, prinos ili veličanje. Na istoku označava i liturgiju u cijelosti. Tako u bogoslužju koriste tri liturgije: Markovu ili Ćirilovu koja sliči rimskom kanonu te se upotrebljava u prosnim danima i došašću; zatim tu je liturgija Bazilija Velikog s dva oblika te se upotrebljava u danima kroz godinu i liturgija Grgura Nazijanskog na arapskom i koptskom te se upotrebljava na Božić, Cvjetnicu i Uskrs (str. 116-118).

Za koptsku liturgiju karakteristična je i upotreba himna *Trishagion* koji potječe iz *Knjige proroka Izai-*

je (usp.: Iz 6,3). U liturgiji službenici koriste liturgijsku odjeću koja je jednostavnija od one u Bizantu. Svećenici nose mitre, a biskupi krunice. Njihov kalendar prati lunarnu godinu, a prisutna je i molitva časoslova koja je jednostavna i izvorno monaškog tipa (str. 118-120).

Sakralna umjetnost nije jedan oblik bizantske, nego svoje uporište ima u staroegipatskoj likovnoj tradiciji iako je bila pod utjecajem antičke, bizantske i sirijske umjetnosti. Imaju vrlo izraženo sakralno graditeljstvo, a prisutno je i zidno slikarstvo te slikarstvo na drvenim pločama i u knjigama (str. 121-125).

*Ekumenski dijalog
Koptske pravoslavne Crkve*

Ekumenski dijalog je posebno vezan uz susrete nakon Drugog vatikanskog koncila. Za ovu tematiku posebno je važna zaklada Pro Oriente koju je utemeljio kard. Franz König u Beču 1964. godine koja je imala za cilj uspostavljanje ekumenskih dijaloga koji se nisu mogli voditi na službenoj razini. Na susretima se pokušalo riješiti problem oko Kalcedonskog koncila oko kojeg se nisu slagali. Nakon mnogih zasjedanja i napora, potpisana je *Bečka kristološka formula* u kojoj se zauzima stav da je Isus Krist Božji utjelovljeni Sin te da je savršen u božanstvu i savršen u čovječstvu. Da bi se izbjegli neki daljnji sporovi, u formuli nisu korišteni neki ter-

mini poput ὑπόστασις (hipostaza), πρόσωπον (osoba) te φύσις (narav) oko kojih se dosta sporilo na Kalcedonskom koncilu. Ta će formula utrti put k ekumenskim susretima između Katoličke i Koptske pravoslavne Crkve te će zaključci biti da su sporovi iz V. stoljeća bili terminološke, a ne teološke naravi. To je poslužilo i papi Pavlu VI. i patrijarhu Šenudi III. da 10. svibnja 1973. godine u Rimu potpišu zajedničku deklaraciju koja je bila početak službenog ekumenskog dijaloga tih dviju Crkava. Taj susret je potaknuo i daljnje susrete poglavara tih dviju Crkava te su na taj način počele ostvarivati plodne ekumenske dijaloge i sa drugim Crkvama i crkvenim zajednicama (str. 127-171).

U drugom dijelu ove studije, autori donose sadržaj različitih važnijih zajedničkih izjava i deklaracija o kristološkim pitanjima – počevši od one pape Pavla VI. i patrijarha Šenude III. pa do one pape Franje i patrijarha Tawadrosa II. iz travnja 2017. – koje predstavljaju stvarno svjedočanstvo kako ima nade za međusobno jedinstvo za koje je i Gospodin Isus molio u „Velikosvećeničkoj molitvi“ (usp.: Iv 17, 1-26) (str. 181-199).

Josip Knežević